

skutečnost se setkáváme v *Nebožce Barboře* (č. 1873). Ve vztahu dvou vesnických prostáčků, Barky a Matýska, chudých, vysmívaných a odstrčených, ale schopných hlubokého citu a bohatých vzájemnou přichylností, prožívajících nečekané štěstí, když zdědí skromný baráček, a nečekanou katastrofu Barčiny nemoci končící smrtí, je bez patosu vyzdvížena jako veliká životní hodnota věrná oddanost, jdoucí až za hrob. Ve zdánlivě jednoduché výstavbě povídky je základním vyprávěčským postupem prolínání charakteristik obou hrdinů v jejich protikladnosti i podobnosti. Současně se střídá pohled „zvenčí“, jak Barku a Matýska vidí nechápající svět, s pohledem „zevnitř“, jak oni vidí sami sebe. Zvláštním půvabem povídky je jemný humor s přídechem smutku (podobného druhu jako v Černém Petříčkovi). Některé ještědské povídky Světlá zařadila do zvláštního svazku *Kresby z Ještědí* (1880). Prózy tohoto typu obsahovaly nové vývojové prvky nejen v jejím díle, ale v směřování soudobé literatury vůbec.

V májové generaci představuje Světlá výraznou uměleckou osobnost jako tvůrkyně českého románu. Navazuje vesnickou prózou na dílo B. Němcové, vnáší však do ní prvky filozofického myšlení a složitou dějovou koncepci; ve své ještědské próze vytváří mýtus kraje a idealizovaný lidový typ.

František Xaver Svoboda

/ 1860 - 1943 /

Básník, prozaik a dramatik, autor rozsáhlého díla, které svým realismem předznamenalo na přelomu 80. a 90. let 19. století nové tendence literatury 90. let. V poezii tlumočnick přírodních nálad, v próze a v dramatech pozorovatel rozpadu měšťácké rodiny a psycholog ženských povah.

Život F. X. Svobody byl vyplněn soustavnou prací spisovatelskou. Narodil se 25. 10. 1860 v Mníšku pod Brdy v zemědělské a podnikatelské rodině. Vystudoval reálku v Praze, techniku však nedokončil a věnoval se úřednické kariéře, jež vhodně zajišťovala jeho literární činnost. Byl praktikantem pražského magistrátu (1884–89), pak úředníkem Městské spořitelny v Praze. Od r. 1910, kdy odešel do výslužby, žil střídavě v Mníšku a v Praze, kde i zemřel (25. 5. 1943). Byl manželem spisovatelky Růženy Svobodové.

Více než padesátiletá literární činnost F. X. Svobody spadá do období mnoha proměn české literatury. Svoboda se však brzy postavil mimo umělecký i společenský vývoj a jeho skutečný přínos literatuře je v podstatě omezen na konec 19. století. Ač generacím čtenářů byl vždy známější Svoboda dramatik a prozaik, tvoří základ jeho tvorby osobité básnické

cítění. Již v prvních svých sbírkách (*Básně*, 1883 a 1885), ve výrazu ještě poplatných vlivu Vrchlického, se vyhnul tradičnímu alegorizování a v některých básních (*Vozka*) dospěl k realistickému vyjádření, jež plně charakterizuje již sbírku *Květy mých lučin* (1896). Pohledy na krajinu několika českých oblastí, přírodní nálady i reflexivní básně, vše je tu podáno s tehdy nebývalou věcností. Svoboda se v básních ani v ostatní tvorbě nevzdaluje od věcí jemu dobře známých a detail, vtahující čtenáře do prostředí básně, dává jeho popisujícímu verši náladu bezprostředního a důvěrného splynutí. Toto splynutí je posilováno i tím, že básníkův poměr k přírodnímu dění si uchovává rysy příznačné pro venkovského člověka a tento vztah k přírodě proniká i do dramát a próz o městských lidech.

Smysl pro poetičnost všedního života, pro detail a věcné podání převedl Svoboda i do úspěšné činnosti dramatické. V ní zprvu v duchu dobových tendencí usiloval o obraz lidského charakteru determinovaného prostředím. Tak všední obrázek ze studentského života *Směry života* (1892) podává duševní krizi studenta, kterému se z rodinné vypočítavosti vdala dívka za boháče. Na honbě za ziskem je založeno i drama z vesnického života *Rozklad* (1893). Obě díla patří mezi první realistická dramata na českém jevišti. Většinu Svobodových her pak tvoří komorní dramata i veselohry zachycující rozklad měšťáckých rodin. Děj je zpravidla osnován na konfliktu mravně čistých, humánně citících žen, toužících se vymanit z pokořujícího postavení po boku svých majetek rozmnožujících mužů a otců (*Márinka Válková*, 1889; *Podvrácený dub*, 1900). Pod povrchem příběhů těchto žen, které jsou odrazem skutečných rozporů v tehdejší společnosti, je však skryta i pozdější Svobodova teze, že boj žen skončí vždy porážkou, pokud nebude mít i podporu mužů. Tak vyznívá příběh *Olgy Rubešové* (1902), která se chce stát spisovatelkou a tomuto cíli obětuje vše, i lásku ušlechtilého muže. Její snaha však ztroskotává, a cítíc, že nemůže sama dosáhnout cíle, skončí svůj život. Svobodova dramata nemají mnoho postav, ale jednotlivé osoby jsou výrazně psychologicky odstiněny. Toto prokreslení různorodých charakterů se nejčastěji také stává vlastním nositelem dramatickosti těchto her, v nichž se postavy málokdy přímo střetávají, a hra se spíše rozvíjí náladou scén, dialogem nebo sledováním některého detailu. Na vyhocení protikladu trpících žen a činorodých mužů je založena i veselohra *Poslední muž* (prem. 1919), reprezentujícíž žánr, který Svobodovi přinesl největší úspěchy; její komediálnost nevyprchala dodnes. Dějová osnova je téměř tradiční; starý, nevyužitou energii nabitý muž v představě, že jako hlava rodiny musí řídit život všech jejích členů, zatímco je jen nesmyslně terorizuje, prohlédne teprve tehdy, když mu nápadník jeho dcery chytře nastaví zrcadlo a umožní mu nahlédnout do skutečných poměrů v rodině. Veseloherní obratností a lehkostí se vyznačují i další dramatikovy práce, zvláště veršované *Čekanky* (1900), vědomě navazující na obrozenské komedie Klicperovy.

Rozvíjejí-li Svobodovy dramatické hry snahu po hlubším zobrazení

a zdůvodnění citového života člověka zachycením jeho rodinného prostředí, rozšiřují jeho prózy tuto snahu o vliv širší společnosti a přírody. Stejně jako v dramatech jsou i ve většině jeho prozaických prací ženy postavami, kterým věnuje největší pozornost. Jejich milostná vzplanutí zachycuje Svoboda s velkou psychologickou detailností. Zejména v pozdějších pracích se postupným rozváděním odpozorovaných postřehů rozrůstají popisy osob, jejich oblečení, bytu i drobných gest, takže jeho prózy vytvářejí mozaiku popisů a lyrických scén. Vedle nevelkého okruhu postav většinou z městského prostředí stává se dějovým prvkem Svobodových románů i próz příroda, většinou blízkého okolí Prahy a Mníšku. Působí proti rozkladnému vlivu společnosti, je zdrojem ušlechtilých citů, vrací hrdinům duševní vyrovnanost a zdraví a vnáší svým nekonečným plynutím do života člověka optimistickou naději.

Zvláštní místo mezi Svobodovými prozaickými pracemi zaujímají velká cyklická díla. Šestidílná románová kronika s autobiografickými prvky *Rozkvět* (1898) sleduje v širokém dějovém toku popisného charakteru na třech generacích vývoj jednoho rodu. Jestliže v prvních dvou generacích v něm převládá podnikatelská bezohlednost a dravost, třetí generace vydává plod nejvzácnější, korunu rodu, umělce. Svobodovo pojetí umění jako činnosti nadřazené všemu ostatnímu lidskému konání i jeho vztah k společenskému dění, jak jsou v románě zachyceny, prozrazují autorovy silné konzervativní rysy. Úspěšněji vyznělo další rozlehlé dílo *Řeka* (1908–09, 4 sv.), i když i v něm vlastní dějové pásmo zůstává izolováno od širšího společenského dění. Celá galerie postav, hlavně žen, i četná pozorování měšťanského prostředí se tu slily do obrazu života části pražské společnosti. Román se tak stává mozaikou mnoha životních osudů, které se dostanou do blízkosti požívačného světáka Viléma Řetkovského, jehož bezohlednost k ženám, které ho kazily svou láskou, přináší jim jen řadu utrpení. Nakonec se Vilém sám po životních útrapách a vlivem ušlechtilých přátel promění, zbaví se své sobeckosti a na prahu čtyřicítky prožije v beskydské přírodě kouzlo čisté lásky, která mu vrací úctu k ženě. Svobodova *Řeka* kritikou individualismu i požadavkem odpovědného jednání s ženou, která se může povznést nad úroveň erotické hračky jen pomocí muže, se dotýká aktuálních dobových etických i společenských otázek.

Dílo F. X. Svobody se zprvu v 80. a 90. letech 19. století jeví jako jedno z nejprůbojnějších. Avšak tím, že se dále nerozvíjelo, že se opakovalo ve svých myšlenkových i motivických prvcích a často jen ilustrovalo autorovy výchozí teze, ocitlo se velmi záhy stranou dobových ideových a uměleckých proudů, a to i ve vztahu ke generaci 90. let a České moderně. Rysy uměleckého konzervativismu překonávalo jen tam, kde se vymklo z vlastních klíšé a konvencí a kde ze skutečnosti odpozorovalo – nejčastěji ve veselohrách – zajímavé lidské typy uprostřed každodenního života.